

Pro Familia

VANEMLIKE OSKUSTE DIAGNOSTIKA HINDAMISVAHENDITE ESMANE ANALÜÜS.

Koostajad: Sirje Rass, Tiina Valvas, Piret Visnapuu-Bernadt

Tallinn 2012

Sisukord

Sissejuhatus.....	3
1.Kiindumus-suhte uurimise ajaloost.....	3
2.Kiindumus-suhte olemusest.....	4
2.1.Kiindumus-suhte areng.....	5
2.2.Sisemine töömudel.....	6
2.3.Kiindumus-suhte liigid.....	6
3.Lapse ja vanema vastastik-suhte hindamise vahendid.....	7
3.1.Lapse ja vanema vahelist suhet hindavad meetodid.....	8
3.2.Vanema kiindumus-suhte laadi hindamise meetodid.....	11
3.3.Vanemate paarisuhte hindamine.....	12
3.4.Lapse kiindumus-suhte laadi hindamise meetodid.....	13
3.5.Hindamisvahendite kasutamine vanemahariduse programmides.....	14
3.6.Lapse-vanema suhte hindamise küsimustikud.....	14
4.Vanemlike oskuste hindamisvahendite kasutusele võtmine Eestis.....	15
Kokkuvõte.....	15

Sissejuhatus

Laste ja vanemate suhteid on hakatud uurima ning kirjeldama seetõttu, et kogemus, mille laps esmasest kiindumussuhtest saab, mõjutab teda kogu elu.

Vanemlikud oskused on südametarkus, elu loomulik osa. Lapse areng on ohus, kui vanemal ei jätku soojust, vastutustundlikkust, suutlikkust lapse vajadusi esikohale seada. Lapse-vanema suhte turvalisus, kõikehõlmav armastus või vastupidi hülgame ja vaenulikkus panevad aluse lapse isiksuse arengule ja sellele, kuidas ta hiljem oma laste eest hoolitseb. Suhe võib olla mittetoimiv ka seepärast, et lapse arenguhäire takistab sujuvalt suhtlemist.

Et objektiivselt hinnata lapse ja vanema vahel toimuvat, on kasutusel erinevad hindamisvahendid. Suhte uurimise üks eesmärk on leida sobiv psühhoteraapiline lähenemine, et aidata vanemal ja lapsel teineteise suhtes häälestuda ja paremat kooskõla saavutada.

Suhte uurimise metoodikaid kasutatakse ka siis, kui kaalumisel on, kas lapsel on turvaline vanematega koos kasvada, kas vanem on suuteline lapsele pakkuma hoolitsust, kaitset, kas vanem on suuteline lapse arengut toetama. Need on ülitõsised, lapse saatust mõjutavad otsused, mistõttu on hädavajalik objektiivsete uurimisvahendite kasutamine.

Käesolev kokkuvõtte tutvustab kiindumussuhte teooriat kui alust, millele põhinevad vanema-lapse suhte uurimise meetodid ning erinevaid hindamisvahendeid, mis vaatlevad lapse-vanema vastastiksuhet, vanema kiindumussuhte laadi ning lapse kiindumussuhte laadi.

Iga vastastiksuhte ja kiindumussuhte laadi hindamise vahendi väljatöötamine on aastaid kestev pühendumine. Meil on sügav austus kõigi autorite suhtes, kes on keerukate uuringute tulemused koondanud ja vormistanud hindamisvahendiks.

Rahvusvaheliselt tunnustatud uurimisvahendid on Eestis vajalikud, et saaksime laste ja peredega töötades oma hinnaguid, otsuseid objektiviseerida ning mõista, millised sekkumisviisid on lapse huvidest lähtuvalt ratsionaalsed.

1.Kiindumussuhte uurimise ajaloost

Kiindumussuhte teooria loojaks oli Briti psühhoanalüütik John Bowlby (Edward John Mostyn Bowlby 1907-1990) .

Bowlby järgi tasakaalustub lapse bioloogilise küpsemisega kaasnev uudishimu ja soov uurida ümbritsevat maailma kiindumussuhte abil, mis pakub lapsele kaitset ja lohutust.

John Bowlbyt on nimetatud üheks 20. sajandi kõige mõjukamatest psühhiaatritest. Leitakse, et John Bowlby kiindumussuhte teooria on oluliseimaid teoreetilisi kontseptsioone ja arengusuundi psühhoanalüüsi arengus möödunud sajandil. Kombineerides teaduslikke uurimismetoodikaid ja psühhoanalüütilist lähenemist on J.Bowlby töö mõjutanud nii sotsiaaltöö, psühholoogia, lapse arengu uurimise ja psühhiaatria arengut.

J. Bowlby alustas oma psühhoanalüüsi õpinguid Londoni Psühhoanalüüsi Instituudis 1929 a.

eesmärgiga saada lastepsühhiaatriks. 1936-1940 töötas ta Londoni Laste Nõustamise Kliinikus. Kliinikus töötades hakkas teda huvitama eelkõige keskkonna mõju laste psühhotraumade kujunemises. Ühtlasi märgates ka, et laste probleemide kujunemisele mängivad sageli olulist rolli ka vanemate endi lahendamata probleemid lapsepõlvest. 1940 a. publitseeritud artiklis sisalduvad juba ideed, millest ta arendas hiljem välja oma kiindumussuhte teooria. Juhtides tähelepanu ka sellele, et laste neurooside kujunemises mängib rolli eelkõige vanema tegelik isiksus ja rõhutades laste varase vanematest eraldatuse (haiglas, lastekodus) kahjulikkust lapse arengule. 1964-1979 valmisid tema monumentaalsed tööd triloogiana: „Attachement“ 1969, „Separation“ 1973, „Loss“ 1980. Nendest said bestsellerid mida on müüdud üle 100 000 eksemplari.

70nendatel algas kiindumussuhte teooria teine arenguperiood Mary Ainsworthi uuringutega ja tema loodud meetodiga, mille abil väikese lapse käitumisest on võimalik teha järeldusi tema kiindumussuhte baasturvalisuse või kaitsetuse kohta.

Praegu on käsil kiindumussuhte teooria nn. kolmas periood, millega on seotud väga paljud uurijad (M.Main, P.Fonagy jpt) Märkimisväärse panuse on andnud Mary Maini väljatöötatud täiskasvanu kiindumust hindav uurimismeetod ja leitud, et täiskasvanu võimet moodustada väikese lapsega kvaliteedilt hea kiindumussuhe mõjutab tema enda lapsena kogetud kiindumussuhe. Viimastel aastatel ongi paljud uurijad rõhutanud kiindumussuhet, kui tähtsat vaimset tervist mõjutavat tegurit kogu inimese elukaare jooksul.

2.Kiindumussuhte olemusest.

Uuringud väikelaste arengupsühholoogia ja psühhiaatria valdkonnas on lapse psüühilise arengu seisukohast eriti olulisena esile tõstnud varase inimestevahelise vastastikmõju e interaktsiooni. Varase interaktsiooni mõju on olulise tähtsusega nii psüühilise ja sotsiaalse arengu kui ka lapse neurofüsioloogilise arenemise seisukohalt. Selle mõju olemust aitab mõista kiindumussuhte teooria.

Kiindumussuhe on imiku ja vanema vaheline eriline emotsionaalne side, mis hakkab arenema imiku jaoks mõne kuu vanuses ja vanema jaoks juba raseduse ajal. Vanema ja lapse suhe tagab lapse neuronaalse süsteemi regulatsiooni.

Lapse ja hooldaja vahelisest suhtest saadud kogemuse alusel kujuneb lapse baasturvatus, võime usaldada ja suhteid luua, enesehinnang, võime õppida ja uusi kogemusi integreerida. Turvaline kiindumussuhe loob usalduse, et hirm ja ebakindlustunne on ajutine seisund. Turvaline kiindumussuhe loob psühholoogilise kaitse, mis hoiab lapse sisemist tasakaalu.

Alates umbes 1 aastaseks saamisest võib lapsele eristada turvalist, turvatundeta vältivat, turvatundeta vastuolulist ja kaootilist kiindumussuhet. Kõige uuemates kiindumussuhte uuringutes on täiskasvanutel leitud kiindumussuhte mustreid, mis on analoogilised laste kiindumussuhte mudelitega. Paljudes uurimustes on välja toodud kiindumussuhte püsivus põlvkonnast põlvkonda. Kiindumussuhte mudeli tagapõhjaks on sisemised kujutelmad ja kogemused lohutuse vajadusest ja hädaolukorrale reageerimisest.

Kiindumussuhte defineerimisel on vajalik kolme komponendi koosinemine, nendeks on:

1.Läheduse otsimine eelistatud isikuga.

Distant, mil laps tunneb ennast veel turvaliselt sõltub lapse vanusest, arengukäigust, lapse temperamenditüübist, seisundist (väsinud, haige) olukorra uudsusest jne.

Kiindumussuhe on esialgu monotroopne ehk seotud tavaliselt ühe kindla isikuga – see on isik, kes lapse eest hoolitseb. Laps võib kiindumussuhte luua ka näiteks teiste pereliikmetega, kuid tavaliselt siiski emaga kõigepealt.

2. Turvabaasina toimimine

Mary Ainsworthi poolt kasutusele võetud sõna. Turvabaas tähendab turvalist tugipunkti, mis võimaldab lapsel maailma tundma õppida ja rahuldada oma uudishimu. Kui ähvardab oht pöördub laps uuesti turvaisiku poole kaitset saama. Kui oht on möödas ja lapsel on kogemus, et turvaisik on olemas alati kui teda vajame, suudab laps uuesti keskenduda mängimisele ja õppimisele.

3. Protest lahutamise -lahusoleku (separatsiooni) vastu

Parim viis kiindumussuhte olemasolu kontrollida on jälgida lapse reaktsiooni separatsioonile ehk lahusolekule. Kiindumussuhte kvaliteeti näitab eelkõige laste reaktsioon vanemast lahutamisest ja käitumine vanemaga taaskohtumisel.

2.1. Kiindumussuhte areng

Vastupidiselt loomadele läheb vaja inimlapsel mitmeid kuid, et kiindumussuhe saaks välja areneda ja alles kuue kuu möödudes sünnist hakkab laps näitama kogu kiindumussuhte triaadi ehk läheduse otsimist, turvabaasi otsimist ja protesti separatsiooni suhtes.

Kiindumussuhte arengut võib tinglikult jagada kuude faasi:

0-6 kuud: orientatsiooni kujunemine. Sinna kuulub ema näole reageerimine, naeratuse tekkimine, lapse naeratus kutsus esile naeratuse ema näol. Ema vastab lapse emotsioonile. Ema sensitiivsus e. võime märgata lapse signaale, neid adekvaatselt tõlgendada ja vastata lapse tunnetele on olulisim tegur kiindumussuhte kvaliteedi kujunemisel (M. Ainsworth, 1969). Võime esile kutsuda ema naeratus annab lapsele tunde efektiivsusest. Kolme kuni kuue elukuu vanuses hakkab laps eristama ja eelistama ema (vanemat) oma reageeringutes, tervitab teda teistmoodi, reageerib tema häälele. Vanem vastab lapse signaalidele ja nii kujuneb vastastikune suhete maatriks ehk vastastikune teadmine.

6 kuud-3 aastat: seda faasi iseloomustab lapse liigutusaparaadi areng ja suurem liikuvus mistõttu vajavad nii ema kui laps teadmist, et laps annab märku või tuleb tema juurde kui ta abi vajab. Uues olukorras otsib laps ema pilku, et saada kinnitust, mis lubaks lapsel edasi uurida või käsib tagasi pöörduda. Süsteemis toimub pidev kauguse-läheduse regulatsioon. Koos erinevate probleemsete variantidega. Näiteks üliärev ema võib takistada lapse uurimiskäitumist. Vanem võib takistada uurimiskäitumist ka sellega, et ta ei suuda pakkuda lapsele turvabaasi, jättes lapse ärevuse ja hüljatustunnete meelevalda.

Selles perioodis kujuneb välja ka sisemine töömodel ehk **internal working model**, mis peegeldab suhteid lapse ja turvaisiku vahel. See on kognitiivne mudel, mis põhineb kogemusel abi kättesaadavusest ja sündmuste järgnevusest.

3 aastat ja üle selle. Seda perioodi iseloomustab lapse varasemast suurem iseseisvus, uudishimu ja julgus, tormiline kõne ja kognitiivne areng, võime taluda separatsiooni pikema aja vältel.

Kiindumussuhe muutub koos lapse kasvamisega keerulisemaks. Laps hakkab aru saama, et vanemad on

eraldiseisvad isikud, kellel on oma tegemised ja kes ei kuulu jäägitult ainult temale. Lapse püüdlused kiindumussuhtet säilitada muutuvad mitmekesisemaks. Varasema protesti ja klammerdumise asemel tuleb näiteks ema meelitamine, kauplemine vms.

Kooliiga. Mida iseloomustab nüüd vajadus ise toime tulla nii suhete loomisega-hoidmisega eakaaslastega ja teiste täiskasvanutega, kui õppimisega. Varasemast suurem iseseisvus, kuid vanemate kui turvabaasi olemasolu on endiselt oluline.

Murdeiga. Liikumine hierarhilisest kiindumussuhtest vanematega suurema autonoomia suunas, sõprussuhte ja sealt romantilise suhte poole, vajadus turvabaasi olemasolu järele aga tugevneb uuesti.

Täiskasvanuiga. Võime usaldada ja vastutada, lähedussuhteid luua ja hoida.

2.2.Sisemine töömudel.

Vastavalt oma kogemustele suhetest kujunevad lapsel baasilised hoiakud ehk ootused suhetele tulevikus. Seda nimetatakse sisemiseks töömudeliks e. internal working model. Lapse kasvades muutuvad nad komplekssemateks, nad võimaldavad lapsel prognoosida vanema käitumist ja arendada viise, kuidas vanema lähedust saada. Turvaliselt kiindunud lapse sisemises töömudelis on vanem hoolitsev, usaldusväärne ja armastav ja tema ise väärtuslik ja armastust vääriv ja ta kannab need hoiakud üle ka teistesse suhetesse. Mitteturvaliselt kiindunud laps näeb maailma ohtliku paigana, kus inimestesse tuleb suhtuda ettevaatusega ja ennast nähakse eelkõige ebavajaliku ja väärtusetuna.

Sisemise töömudeli alusel kujuneb lapse enesehinnang, enese-tõhususe tunne ehk kuipalju sõltub minust, kuidas ja kas saan asju muuta, kompetentsus suhetes ehk oskus suhteid luua ja konfliktsituatsioonidega toime tulla.

Sisemised töömudelid on üsna püsivad, mõjutades nii ka täiskasvanuna meie enesehinnangut ja suutlikkust rahuldustpakkuvaid lähedussuhteid luua.

2.3.Kiindumussuhte liigid

Turvaline kiindumussuhe

Turvaliselt kiindunud lapse sisemises töömudelis on vanem hoolitsev, usaldusväärne ja armastav. Iseennast tajutakse olulise, meeldiva ja armastust väärivana. Kujunenud usaldus kandub üle ka teistele suhetele. Turvaliselt kiindunud laps suudab mängida ja õppida, suhelda eakaaslastega, toime tulla oma emotsioonidega, taluda ka eraldatust vanemast.

Kuidas aga kujuneb turvaline kiindumussuhe? Erinevad teadlased eesotsas M. Ainsworthiga on leidnud, et määravaks teguriks on siin **vanema sensitiivsus**.

P.Fonagy jt aga rõhutavad eelkõige vanema **reflekteerimis- ja mentaliseerimisvõimet**.

Ärev-turvatundeta kiindumussuhe

Ehk nn. ärev kiindumussuhe areneb siis, kui vanem on kas tõrjuv või ebajärjekindel - (etteennustamatu käitumisega lapse jaoks), kui vanem on lapse suhtes vähese sensitiivsusega ehk tal on raske lapsele „häälestuda“, raskusi tajuda lapse signaale ja neile adekvaatselt reageerida. Või kui vanem reageerib pigem oma vajadustest-meeleoludest lähtuvalt, kui lapse vajadusi silmas pidades. Jättes nii lapse sageli

ebakindluse meelevalda.

Sel juhul lapse sisemine töömudel ei põhine mitte adekvaatsel iseenda ja teiste tajul, vaid kohanemisel. Kaks põhilist strateegiat sellise suhtega kohanemisel on vältimine ja „võimendamine“, mis viivad vastavalt siis vältiva või ambivalentse kiindumussuhte kujunemisele.

Vältivas kiindumussuhtes püüab laps minimiseerida oma vajadust kiindumussuhte järele jäädes samal ajal siiski distantseeritud kontakti vanemaga. Kui vanem on tõrjuv või emotsionaalselt „kättesaamatu“ võib laps vähendada oma kiindumuskäitumist, jäädes ärevana väliselt passiivseks ja rahulikuks.

Ambivalentses kiindumussuhtes laps sageli klammerdub vanema külge, sageli ülisuure nõudlikkusega, väljendades intensiivset protesti vanemast lahutamisele. Ebajärjekindlalt reageerivate ja ülestimuleerivate vanemate laps võimendab sageli oma kiindumuskäitumist, eesmärgiga olla vanema poolt märgatud, püüdes saada mingitki „kontrolli“ olukorra üle.

Kolmas turvatundeta kiindumuse liik on **kaootiline-kontrolliv**, mis kujuneb siis, kui vanem on hirmutav, vägivaldne või hirmunud-abitu. Eelkõige peredes, kus esineb füüsilist ja emotsionaalset vägivalda, lapse hooletussejätmist ja see on seotud sageli tõsisema patoloogiaga. Need lapsed püüavad igati vähendada oma sõltuvust vanemast, suutmata usaldada, püüdes olla sõltumatu ja vanemaid (ja teisi täiskasvanuid) oma kontrolli alla saada.

Sellised seotuseviisid on aga sageli kasutatud erinevates olukordades toimetulekuks, samuti ei aita omandatud kaitsemehhanismid nagu väljatõrjumine ja „splitting“ lapsel omandada uusi kogemusi ja takistab lapsel läbi töötada emotsionaalselt valusaid kogemusi, jättes lapse meele viha ja hüljatusetunde võimusesse.

Valikuta kiindumine kujuneb lapsel, kellel ei olegi olnud võimalust luua kellegagi olulist vastastiksuhet...kas hooletussejätuse, hülgamise või muul põhjusel. Need lapsed on sageli kas äärmiselt endassetõmbunud või ühtviisi sõbralikud kõigiga.

3.Lapse ja vanema vastastiksuhte hindamise vahendid

Vanemlike oskuste hindamine on nõudlik ja professionaalsust eeldav töö. Vanemlikkuse hindamine sisaldab eraldi vanema ja lapse või nooruki seisundi uurimist, vanemate ja laste vastastiksuhte hindamist, perekonna olukorra uurimist ja ka kogu pere elusituatsiooni uurimist.

Vanema ja lapse vastastikmõjusuhte hindamisel analüüsitakse erinevaid aspekte. Esiteks kiindumussuhte turvalisust, aga ka vanema võimet last kaitsta ja tema arengulisi vajadusi märgata. Samuti vanema võimet pakkuda lapsele organiseeritud struktuuri ja suutlikkust luua lapsele õppimiseks ja mängimiseks vajalikke tingimusi. Ning ka vanema võimet empaatilist vastastiksuhet luua ja oskusi lapse eneseregulatsiooni- ja enesekontrollivõime arendamisel.

Varast vastastikmõju uuritakse maailma eri paigus praegu väga intensiivselt. Tundub, et suurepärase võimaluse vastastikmõju uurida on loonud videotehnika areng, mis võimaldab salvestada vanema ja lapse vahelist suhtlust ja seda korduvalt analüüsida ja hinnata. Salvestustes on kõik nähtaval, kuid tõlgendusviisid võivad olla vägagi erinevad. Enimkasutatavaks on kujunemas meetodid, kus videosalvestatud suhtlemisolukordi analüüsitakse paljudest eri teooriatest pärit mõistete abil.

Viimastel aastakümnetel on loodud mitmeid meetodeid uurimaks kiindumussuhte kvaliteeti selleks, et otsustada lapse kasvukeskkonna turvalisuse üle. Rohketest uuringutest saadud teadmised aitavad kavandada ühtlasi ka efektiivseid sekkumisstrateegiaid, et aidata vanematel luua lapsega turvaline kiindumussuhe.

Kiindumussuhte uurimisel hinnatavad faktorid

Sensitiivsuse all mõeldakse vanema võimet märgata lapse signaale, interpreteerida neid adekvaatselt ja reageerida vastavalt sellele. Olla lapse jaoks emotsionaalselt kohalolev-kättesaadav – häälestunud. Reageerida lapse vajadusi silmas pidades, mitte enda meeleoludest lähtuvalt. Olles käitumises-reaktsioonides piisavalt järjekindel.

Mentalisatsiooni all mõistetakse psühholoogilist suutlikkust, mis aitab mõista oma ja teiste inimeste käitumist mõjutavaid meeleseisundeid ning nende meeleseisundite ja nähtava käitumise vahelisi seoseid.

Refleksioonivõime on kõik inimese meeles toimuv, mis seostub püüdega kasutada mentalisatsiooni ehk jõuda arusaamisele, mis teise meeles liigub. Hea refleksioonivõime väljaarenemine eeldab, et inimene ise on varases lapseas kogenud, et „teise meel võtab vastu tema meele“.

3.1. Lapse ja vanema vahelist suhet hindavad meetodid

Strange Situation Test

Autoriks M. Ainsworth,

M.Ainsworth oli J.Bowlby lähimaid kaastöötajaid. Rohketele lapse käitumise kohta loomulikus keskkonnas tehtud vaatlustele tuginedes soovis M.Ainsworth luua kiindumussuhte uurimiseks standardiseeritud metoodikat, mida tuntakse nüüd „Strange Situation Testi“ nime all.

SST on esimene omataoliste seas, loodud 60-ndatel. Uurida saab lapsi vanuses 12-20 kuud.

Koosneb 20 min. sessioonist.

Laps ja ema tutvuvad nii ruumi kui eksperimentaatoriga.

Ema lahkub 3 minutiks ja laps jääb eksperimentaatoriga.

Pärast uuestikohtumist emaga, lahkuvad nii ema kui eksperimentaator ja laps jääb 3 minutiks üksi.

Siis kohtuvad ema ja laps uuesti.

Protseduuri filmitakse, analüüsimisel keskendutakse eelkõige lapse reaktsioonidele taaskohtumisel.

M.Ainsworth täheldas, et laste käitumise ja reaktsioonide järgi vanemaga taaskohtumisel võib märgata põhiliselt nelja erinevat mustrit:

Turvaline (secure)- lahusolekust häiritud, kuid kui vanem naaseb, läheb tema juurde lohutust saama.

Turvatundeta-vältiv (insecure-avoidant)- laps ei protesteeriks vanema lahkudes, kuid vanema tagasitulekul ignoreerib vanemat, jälgib tähelepanelikult ja on mängus pidurdatud.

Turvatundeta-ambivalentne (insecure-ambivalent-resistant) nad on väga häiritud vanema lahkumisest, ei suuda rahuneda taaskohtumisel. Otsib kontakti, kuid on vihane. Ei suuda vastu võtta lohutust.

Turvatundeta- kaootiline (insecure-disorganised)- laps vaheldumisi väldib-läheneb vanemale, vahel tardumine, stereotüüpsed liigutused, hirmunud olek.

Meetodi kasutamist piirab küllaltki kulukas väljaõpe ja kliinilises töös kasutamiseks liialt keeruline protseduur. Ühtlasi on aga ka leitud, et lapse kiindumussuhte tüüp esimesel eluaastal siiski ei prognoosi alati lapse kiindumussuhte tüüpi tulevikus (muutused lapse kasvukeskkonnas, vanema võime vastata lapse vajadustele muutub jt).

Maternal Sensitivity Scales

Pidades ema (vanema) tundlikkust üheks olulisimaks teguriks turvalise kiindumussuhte loomisel arendas M.Ainsworth välja skaalad, mille alusel seda hinnata. Metoodika koosneb 4-st skaalast, eeldades lapse-ema (vanema) suhte vaatlust lapse loomulikus keskkonnas vähemalt 12 tunni jooksul.

1- Sensitivity / Insensitivity to the Babys Signals.

Sensitivity- tundlikkus – koosneb neljast komponendist. Need on a) lapse signaalide märkamine b) nende adekvaatne tõlgendamine c) adekvaatne reageerimine ja d) õigeaegne reageerimine
Hinnatakse 9-punktilisel teljel Näit. 9- Highly sensitive.....1-Highly insensitive

2- Cooperation / Interference with Babys ongoing Behaviour

Hinnatakse seda, kas ema sobitub, kohandub lapse käitumisega, või vastupidi, katkestab selle pidevalt. On vanemaid, kes olles aktiivsed ja tegusad suruvad lapsele peale teatud tegevusi, märkamata lapse enda initsiatiivi või vajadusi momendil.
Hinnatakse 9-punktilisel teljel Näit. 9- Highly cooperative.....1- Higly interfering

3-Physical and Psychological Availability / Ignoring and Neglecting

Avatus lapse signaalidele, emotsionaalne kohalolemine-kättesaadavus lapse jaoks. Hinnatakse vanema võimet „hoida last oma mees, ka siis, kui ta parasjagu tegeleb millegi muuga“.
Hinnatakse 9-punktilisel teljel Näit. 9- Higly accesible.....1-Highly inaccessible, ignoring

4- Acceptance / Rejection of the Babys Needs)

Siin hinnatakse ema võimalikke tundeid lapse suhtes. Tasakaalu negatiivsete ja positiivsete tunnete vahel. Lapse tõrjumist / aktspteerimist.
Hinnatakse 9-punktilisel teljel Näit. 9- Highly accepting.....1-Highly rejecting.

The Parent- Child Early Relational Assessment (PCERA)

Autoriiks Roseanne Clark, 1985 a.

On standardiseeritud meetod hindamaks lapse (vanuses 2- 60 kuud) ja vanema vahelist suhet. Meetod on videopõhine ja mitmeastmeline.

Analüüsitakse nelja 5 minutilist vanema ja lapse vahelist suhtlust sisaldavat episoodi. Nendeks on : 1- lapse toitmine, 2- vaba mäng mänguasjadega, 3-vanema lühiajaline lahkumine lapse juurest ja taaskohtumine, 4- olukord, kus ema õpetab lapsele uut oskust või mängu.

Filmitud episoodide kasutatakse intervjuus vanemaga. Uuritakse vanema mõtteid lapse käitumise tähenduse osas, vanema tundeid-mõtteid seoses lapsega ja oma suhtest lapsega, oma rolli ja kompetentsuse osas lapsevanemana jms.

Intervjuu kodeeritakse ja hinnatakse erinevate parameetrite osas.

Filmitud episoodide hindamisel kasutatakse 64 5-punktilist Likerti-skaalat. 29 skaalat hindamaks vanema omadusi ja suhtlemise kvaliteeti. 30 skaalat hindamaks lapse omadusi ja 8 skaalat hindamaks vanema ja lapse vahelist suhtlust.

Metoodika eeldab põhjalikku väljaõpet. Kodeerimisel on nõue vaadata episoodi vähemalt 8-1 korral, iga kord hinnates seega 10 omadust.

Child Adult Relationship Index (CARE-Index)

Autoriks P. Crittenden, 2001a.

Võimaldab lapse- vanema vastastiksuhet hinnata alates lapse sünnist kuni 24 elukuuni. Hinnangu aluseks on 3-5 minuti pikkune videosalvestus, kus laps ja vanem mängivad. Hindajad vaatavad salvestist mitu korda ning jälgides suhtluse erinevaid aspekte annavad hinnangu vanema ja lapse suhte tüübile, mis võimaldab omakorda hinnata suhte turvalisust lapse jaoks. Kogenud hindaja suudab materjali kodeerida 15-20 minutiga.

Vanema suhtlemisviisis hinnatakse sensitiivsust, regulatsioonivõimet ja suhtlemise vastastikusust. Lapse käitumises hinnatakse koos tegutsemist, aktiivsust-passiivsust, erinevaid raskusi suhtlemisel. On uuritud, et CARE-Index-i tulemused on olulisel määral korrelatsioonis Infant Strange Situation uuringu tulemustega, samal ajal CARE-Index-i läbiviimine vajab oluliselt vähem aega.

CARE-Index-it saab läbi viia korduvalt, seda kasutatakse nii psühhoterapeutide sekkumiste käigus kui ka sekkumiste efektiivsuse hindamisel.

CARE-Index-i koolitusi pakuvad vastava väljaõppega spetsialistid paljudes maades.

Vahendit on palju kasutatud lapse- vanema suhteid uurivates teadusuuringutes.

Emotional Availability Scales

Autor Z.Biringen

On loodud vanema-lapse vahelise suhte uurimiseks, sobib kasutamiseks, kui laps on vanuses 0-5 aastat. Kasutusel on 6 erinevat skaalat (4 täiskasvanu ja 2 lapsepoolse suhte hindamiseks) + igal skaalal 5-7 täiendavat allskaalat

Hinnatakse:

1-Vanema tundlikkus (allskaalad: meeleolu, kommunikatsioonis olemise selgus, adekvaatus; ajastus ; paindlikkus, loovus; lapsesse suhtumine; suhtlemise määr; konfliktide lahendamise oskus)

2-Vanemapoolne struktureerimine (vanemapoolne suunamine; ülesande struktureerimine jt)

3-Vanemapoolne mitte-pealetükkivus (nonintrusiveness)(Lapsepoolse algatuse jälgimine, koostöö jt)

4-Vanemapoolne mitte-vaenulikkus (nonhostility) e.vaenulikkus või selle puudumine lapsega suheldes

Uuringu protseduur:

1.ülesanne:lapsele uue tegevuse/oskuse õpetamine lapse lähimas arengutsoonis

2.ülesanne: koos mängimine

Filmitakse vähemalt 20-30 min., analüüsitakse. Vanemale antakse tagasiside, video vaatamine koos vanemaga on ka terapeutilise toimega.

On leitud aga , et EA skaala eristab küll turvalises kiindumussuhtes väikelapsed mitteturvalises ambivalentes kiindumussuhtes lastest, kuid mitte vältivas ja kaootilises ks-s olevaid. Mitmetes uurimustes on leitud, et lapse hilisema psühhopatoloogiaga on seotud eelkõige vanema ja lapse vaheline kaootiline kiindumussuhe (disorganized attachment).

The Frightened/Frightening (FR) coding system

Koostajad on Main&Hesse 1992-2005

Kodeerimissüsteem hindab eelkõige vanemat 9 omaduse osas: hirmunud; hirmutav; dissotseerunud; ähvardav; desorienteeritud; seksualiseeritud käitumine jt.

The Atypical Maternal Behavior Instrument for Assessment and Classification (AMBIANCE) ,

Koostajad Bronfman jt, 1999

Sisaldab FR coding süsteemis sisalduvaid vanema käitumise kirjeldusi, lisatud on ka käitumise kirjeldusi, mis on seotud lapse kaootilise kiindumussuhte kujunemisega. Näiteks: vanema vastuoluline käitumine (lohutab/ignoreerib), lapse vajaduse mittemärkamine/valestitõlgendamine; vanema suutmatus last rahustada; vanema suutmatus olla kontaktis lapsega (dissotseerunud, depressiivne jt).

Dyadic Peer Interaction Coding System (DPICS-R)

Koostatud Webster- Strattoni poolt pannes kokku Dyadic Relationship Q-set ja PS-I CARE vahendid. Võimaldab hinnata lapse sotsiaalseid oskusi ja konfliktilahendamise oskusi.

The Maternal Behaviour Rating Scale (MBRS)

Koostaja Mahoney 1986 ja 1999.

Loodud hindamaks ema-lapse vastastiksuhtlust, kui lapsel on vaimne alaareng. Hinnatakse 12 mõõdikut 5 punkti skaalal.

Parent/Caregiver Involvement Scale (PCIS)

Koostajad Farran jt. 1986.

Hindab 11 erineval skaalal vanema ja lapse mitteverbaalset ja verbaalset suhtlemist. Hinnatakse 11 erineval 5 punkti skaalal, tähelepanu pööratakse vanema verbaalsele ja mitteverbaalsele suhtlemisele, mängule, vanema direktiivusele, positiivsetele ja negatiivsetele eneseväljendustele, eesmärkide seadmisele. Jälgitakse ka üldist atmosfääri, heatujulisust, oskust last õpetada.

Parent –Infant Observation Guide (PIOG)

Koostajad Bernstein, Percansky, Hans 1987, 1991.

Hindab vanema-lapse suhtlemist binaarsel skaalal (märgatav/ mittemärgatav) Vanema käitumises jälgitakse lapse vajadustele vastamise sensitiivsust, oskust last aidata jt., lapse käitumises jälgitakse oma vajaduste väljendamist, vanema abi kasutamist jt.

Mannheim Rating System for Mother –Infant Interaction

Autor on Esser, 1990.

Hindab 1 minuti jooksul astet leidva ema-lapse suhtlemise erinevaid aspekte (emotsioonid, füüsiline tegevus, vokalisatsioon, tegevuse vaheldusrikkus, valmisolek suhelda jt.)

Mellow Parenting Coding System

Autor on Pucering, 1994.

Hindab erinevaid aspekte vanema suhtlemisel lapsega. 5-punkti skaalal jälgitakse vanema autonoomsust, positiivset meeleolu, suhtlemise soojust, sensitiivsust jm.

The Parent –Infant Relationship Global Assessment Scale (PIRGAS)

On kasutusel väikelaste psüühikahäirete diagnostilise instrumendi D0-3R juures.

Tervishoius kasutatav skoorimisviis, kus 90 punkti skaalal hinnatakse vanema-lapse vastastiksuhte kvaliteeti, afektiivset tooni ja vastastikust psühholoogilist kaasatust.

3.2. Vanema kiindumussuhte laadi hindamise meetodid

Vanema kiindumussuhte laadi hindamisele hinnatakse erinevate uurimisvahenditega vanema kui täiskasvanu mentaalseid representatsioone ehk vanema enda kogemust suhtest oma vanemaga. Samuti hinnatakse täiskasvanu suutikkust tajuda enda vanemarolli ja lapse-vanema suhte mõju lapsele ja endale.

Adult Attachment Interview (AAI)

Koostajad George jt, 1985

AAI on struktureeritud intervjuu, mille käigus palutakse vanemal meenutada oma varasest lapseast pärinevaid kogemusi suhtest nii ema kui isaga ja analüüsida/hinnata neid oma praegusest perspektiivist ehk mida arvab praegu-miks vanemad nii käituvad.

Hindamisel tuuakse välja neli põhilist kategooriat :

iseseisev (autonomus): täiskasvanu peab oma lapsepõlvesuhteid oluliseks ja näeb suhtes nii positiivset kui negatiivset poolt. Jutustus on terviklik, koherentne

enesega rahulolev (dismissing): täiskasvanu ei ole võimeline meenutama lapsepõlvesuhete detaile, alahindab suhete tähtsust;

takerduv (preoccupied, entangled): täiskasvanu kirjeldab lapsepõlvesuhteid katkendlikult, ilmutab vaenulikkust ja passiivsust;

lahendamatu (unresolved) : lapsepõlvesündmuste katkendlik, desorienteeritud või emotsionaalselt organiseerimata kirjeldused. Iseloomulik käsitlemata traumaatilise kogemuse või kaotuse/hooletussejätuse korral.

On leitud muljetavaldavalt korrelatsioonid laste kiindumussuhte tüübi vahel -hinnatuna SST-ga ja vanema kiindumussuhte tüübi vahel – hinnatuna AAI-ga. Ligikaudu 80% turvaliselt kiindunud lastest oli ema kategooriast „iseseisev (autonomus)“.

Uuringud on välja toonud olulise korrelatsiooni vanema „lahendamatu-unresolved“ staatuse ja lapse kaootilise kiindumussuhte vahel ja samuti vanema „lahendamatu-unresolved“ staatuse ja FR (last hirmutav käitumine) vahel.

RF- PDI (Reflective Functioning- Parent Development Interview).

Tegemist on lapsevanemaga läbiviidava intervjuuga, mis keskendub lapsevanema mentalseerimisvõime hindamisele. Mentaliseerimise all mõistetakse sellist psühholoogilist suutlikkust, mis aitab mõista oma ja teiste inimeste käitumist mõjutavaid meeleseisundeid ning nende meeleseisundite ja nähtava käitumise vahelisi seoseid. Refleksioonifunktsioon või –võime on kõik inimese meeles toimuv, mis seostub püüdega kasutada mentalisatsiooni ehk jõuda arusaamisele, mis teise inimese meeles liigub. Hea refleksioonivõime väljaarendamine eeldab, et inimene ise on varases eas kogenud peegeldavat vastastikmõju ja tajunud, et teise meel võtab vastu tema meele.

Intervjuu läbiviimiseks on vaja planeerida u. 2,5 tundi, tulemuste analüüsiks ning tagasisideks 2 tundi, seega tegemist on põhjaliku ning ajamahuka tööga, nii küsimused kui ka tagasiside on lapsevanemale ka terapeutilise toimega, suunates teda mõtlema lapsevanema rollist erinevatest vaatenurkadest lähtuvalt.

3.3. Vanemate paarisuhte hindamine

Omaette kategooria moodustavad paarisuhte kvaliteedi hindamiseks loodud vahendid. Töös peredega kasutatakse neid sageli, kuna paarisuhte hea toimimine on oluline osa pere üldisest psühholoogilisest

toimetulekust.

PS-I CARE

Koostajad Webster-Stratton, King, Hollinsworth. On loodud vanemate paarisuhte raskuste hindamiseks, kasutatakse videosalvestust ning sellele vaatamist ja arutelu koos vanematega.

3.4.Lapse kiindumussuhte laadi hindamise meetodid

Story-Stem Assessment Profiling Tool (SSAP)

on mõeldud 4-9 aastaste laste kiindumussuhte hindamiseks.

Vahendiks on erinevad mänguasjad (nukud, loomad, mööbliesemed jt)

Metoodika koosneb 13-st loost, mille algus lapsele ette mängitakse eksperimentaatori poolt ja mida lapsel lõpetada palutakse.

Mängus peegelduvad lapse kogemused peresuhetest, ootused hädaolukorrale reageerimisest, abi kättesaadavusest, rollidest peres jne.

Võimaldab saada rohkesti informatsiooni lapse olukorra kohta peres, küsimata otseseid küsimusi, mis võiksid lapses ärevust tekitada.

Anna Freud Center i ja Great Ormond St.Hospitali (asuvad Londonis) uurijate poolt on koostatud ka normid eristamaks väärkoheldud/ hooletussejätud lapsi.

The Manchester child attachment story task (MCAST)

Autor on J. Green jt.

Uurida saab lapsi vanuses 4.5-8.5 a.

Uurib lapse kiindumussuhte intrapsüühilist representatsiooni, baasilist kiindumussuhet. See võib olla igapäevaelus latentne, kuid mõjutab hakkamasaamist raskuste korral ja toimetulekut pikemas perspektiivis.

Teostus: uurija esitab lapsele nukumajas 4 erineva loo algused, mida laps ise nukkudega jätkab. Jälgib, mida laps teeb ja kuidas ta seda teeb.

McArthur Story Stem Battery (MSSB)

Autoriiks Bretherton et al, 1990.

Uurida saab lapsi vanuses 3-8 a.

Uurib samuti lapse kiindumussuhte intrapsüühilist representatsiooni. Läbi lugude jutustamise e narratiivide kaudu.

Teostus: uurija esitab lapsele 14 erineva loo algused, mida laps nukkudega ise edasi mängib. Lood on emotsionaalsed ja sisaldavad võimalikke konflikte suhete valdkonnas, moraalseid dilemmasid, emotsionaalselt olulisi sündmusi (näit. Koera kaotsimine; Vanemate lahkumine kodust; Haiget saamine jms).

Neufeld Adolescent Attachment Questionnaire (NAAQ)

Autorid S. Dafoe-Abbey, D. Abbey Dafoe-Abbey, 2009

Küsimusik on mõeldud murdeealistele noortele , vanuses 12-18 aastat.

Küsimustik koosneb 11 väitest, millele vastates noored kirjeldavad enda suhet vanemaga. Vastused on mõõdetavad 4-punktilisel skaalal . Nooruki kiindumussuhte arengus hinnatakse 6 faktorit , arengujoont.

3.5. Hindamisvahendite kasutamine vanemahariduse programmides.

Vanemahariduse edendamiseks on erinevates maades kasutusel mitmed programmid- näiteks Triple P- Positive Parenting Programme, Webster- Stratton 'Incredible Years', Mellow Parenting. Sellistes programmides pakutakse vanematele õpetust erinevatel tasanditel vastavalt pere vajadustele. Programmi tulemuslikkuse hindamiseks vajatakse mõõdikuid. Kasutatakse erinevaid küsimustikke. Küsimustikud võivad tunduda üsna lihtsad kasutada, kuid kirjeldustes rõhutatakse, et nende kasutamine, tulemuste skoorimine eeldab väljaõpet.

3.6. Lapse-vanema suhte hindamise küsimustikud

Eyberg Child Behaviour Inventory (ECBI)

Võimaldab skoorida vaneme hinnangut lapse käitumisprobleemidele. Kasutada saab, kui laps on vanuses 2-16 aastat. Instrumendi täitmine võtab vaid 5 minutit, samuti kulub skoorimisele 5 minutit.

Child Behaviour Checklist (CBCL)

Põhineb vanema hinnangul lapse käitumisele, kasutada saab korduvalt, sekkumiste efektiivsuse hindamiseks. Läbi saab viia nii intervjuuna kui ka vanema poolt täidetavana. On koostatud 2 versioonina- lastele vanuses 1,5-5 aastat ja vanuses 6-18 aastat.

Parent Daily Report (PDR)

Vanemal palutakse hinnata lapse käitumise probleeme viimase 24 tunni jooksul 0-1 skaalal.

Pre-School Behaviour Questionnaire (PBQ)

On välja töötatud vaimse tervise spetsialistidele eelkooliealiste laste sümptomite ja emotsionaalsete probleemide hindamiseks. Seda on kasutatud ka sekkumiste efektiivsuse hindamiseks.

Parenting Stress Index(PSI)

on küsimustik, mis koosneb 120 -st küsimusest (on olemas ka lühivariant, mis koosneb 36 küsimusest) Küsimustiku täidab lapsevanem, ajaliselt ~20 min (lühivariant 10 min). On loodud selleks, et hinnata vanema - lapse suhet, eelkõige selleks, et hinnata suhte düsfunktsionaalsust. On mõeldud 1kuu-12 a vanuste laste vanematele. Küsimustiku autor on Richard R. Abidin, küsimustiku esmapublikatsioon avaldati 1980-ndatel. Küsimustikku on pidevalt täiendatud ja kontrollitud nii valiidsust kui reliaablust. Küsimustikku on laialdaselt kasutatud nii uurimustöodes (ligikaudu 350 publikatsiooni!) kui kliinilises töös kui ka lastekaitstes. Küsimustik on tõlgitud ~20 keelde, kaasaarvatud soome, vene ja rootsi keelde. Küsimustikku on võimalik skoorida ka arvutipõhiselt.

USA-s ja Soomes on kasutusel ka küsimustiku internetipõhine versioon, mida saab täita arvutis.

Küsimustik keskendub riskiteguritele kolmes põhilises valdkonnas. Need on lapse iseloomujooned ja käitumine. Vanema omadused ja oskused ja vanema-lapse suhte karakteristikud. Samuti aga ka pere stressitase momendil ja toimetulek sellega.

Küsimustiku loomist ajendas terav vajadus instrumendi järele, mis võimaldaks võimalikult vara üles leida lapsed ja pered, kes on sattunud raskustesse ja sel viisil ennetada laste emotsionaalsete ja käitumishäirete väljakujunemist.

Küsimustikke peetakse võrreldes videopõhiste meetoditega sobivamaks esmatasandil rakendamiseks, kuna küsimustiku valdamiseks vajalik treening on oluliselt lühem kui videopõhise meetodi omandamiseks vajalik aeg. Samuti ei eelda küsimustiku läbiviimine põhjalikke teadmisi

psühholoogiast, mis on vajalikud videopõhiste hindamiste puhul.

4. Vanemlike oskuste hindamisvahendite kasutusele võtmine Eestis.

Iga hindamisvahendi adapteerimine ja praktilises töös kasutusele võtmine vajab aega ning materiaalseid ressursse. Iga hindamisvahendi omandamiseks on vajalik spetsiifiline väljaõpe. Et hindamisvahendist reaalset kasu oleks, on vaja piisavalt palju spetsialiste, kes vahendit kasutada suudavad. Kõik eelnevas kirjelduses toodud hindamisvahendid on end õigustanud praktilises töös ja ka teadusuuringutes.

Hindasime erinevaid vahendeid mitmest aspektist- kui lai on kasutusala, kui käepärane on vahendit praktilises töös kasutada. Hindasime ka seda, kui kättesaadav on väljaõpe korraldamine Eestis. Kuna hindamisvahendite väljaõpe eeldab testijalt eelteadmisi, siis kasutatakse neid II etapi kompetentsikeskustes, kuhu vajadusel saab abi vajavad pered uuringutele suunata.

Mitmete riikide praktikas kasutatakse lapse ja vanema suhte kompleksseks hindamiseks ning võimalike prognooside tegemiseks erinevaid hindamisvahendeid komplekselt.

Levinud kooslus on lapse- vanema suhte hindamine CARE-Index-iga ning vanema kiindumus-suhte laadi hindamine Adult Attachment Interview-ga. Soovitame ka Eestis kasutusele võtta kompleksseks kasutamiseks CARE-Index ja AAI. CARE- Index on vahend, mida on võimalik salvestada ja skoorida aega säästvalt, samuti saab seda kasutada korduvalt, et hinnata rakendatavate sekkumiste toodud võimalikku muutust. AAI kirjeldab vanema püsivat kiindumus-suhte laadi, mis võimaldab valida sobiva sekkumisviisi ja prognoosida, kui headele, püsima jäävatele muutustele vanema käitumises saame loota.

Teise vanema kiindumus-suhte hindamise vahendina soovitame adapteerida ka RF- PDI. RF-PDI keskendub vanema mentaliseerimisvõimele ja tema vanemlikule suutlikkusele.

Lapse- vanema suhte esmaseks hindamiseks sõeluuringu tasemel peame sobivaks Parenting Stress Index-it. PSI kasutamine on väljaõppe mõttes lihtsam omandada, kui struktureeritud intervjuud, ka on selle läbiviimiseks kuluv aeg märgatavalt lühem.

Sageli vajavad abi lapsed, kes on esmasest vanemlikust hoolest ilma jäänud, kes kasvavad asenduskodus, kasuperes või kes on lapsendatud. Selliste juhtumite puhul on vaja kasutada meetodeid, mis hindavad lapse sisemist töömudelit, tema kiindumus-suhte laadi.

Erinevate vahendite seast jäid sõelale 1 narratiive kasutatav meetod ning 1 struktureeritud intervjuu.

Story-Stem Assessment Profiling Tool (SSAP) võimaldab uurida lapsi vanuses 4-9 aastat. Uurija poolt väljapakutud lugude lõpetamist peetakse lapse jaoks sobivaks ning uurija jaoks informatiivseks.

Child Attachment Interview (CAI) võimaldab uurida lapsi vanuses 8-15 aastat. Kogutav materjal on põhjalik ja mitmekülgne, aidates mõista raskusi, mida laps või noor otsesõnu väljendada ei saa, mis aga avalduvad tema keerulises käitumises.

Kokkuvõte

Vanema ja lapse vaheline suhe on unikaalne. Olles teadlik kiindumus-suhte olemusest, selle kujunemisest ja kiindumus-suhte häirete ohtlikust mõjust lapse arengule, saavad lastega töötavad spetsialistid teha palju, et aidata lastel kasvada turvalises, arengut toetavas keskkonnas. Vanemlike

oskuste hindamisvahendeid ehk laiemalt kiindumussuhte hindamisvahendeid on soovitatav adapteerida ja kasutusele võtta komplekselt. Keeruka juhtumi puhul vaid ühe küsimustiku, videomeetodi või struktureeritud intervjuu kasutamisel jääks adekvaatne tervikpilt saamata. Kindlasti on vaja kasutusele võtta valik erinevaid vahendeid, sest üks meetod ei saa sobida alati ja iga juhtumi puhul. Kõiki kiindumussuhte hindamise meetodeid saab omandada vaid väljaõppes sertifitseeritud koolitaja käe all. Kuna kompetentsed asjatundjad käesolevalt Eestis puuduvad, on paratamatu, koolitused tuleb tellida välismaa koolituskeskustest. Eesti oludes on vajalik, et spetsialistid, kes lähevad hindamisvahendi väljaõppesse, saaksid ka piisavalt põhjaliku koolituse kiindumussuhte teooria põhialustest. Kiindumussuhte hindamisvahendite kasutuselevõtmine on kindlasti aja- ja ressursimahukas töö, aga see on vajalik Eesti lastele ja peredele.